

AZ ELBÁTÓL VORKUTÁIG

*A Magyarok és magyarországi németek szovjet hadifogságban,
kényszermunkán és a GULÁG-on*
című konferencián elhangzott előadások
(2016. február 25–26.)

KOSZTYÓ GYULA

MEGSZÁLLÁS, TERROR, ELHURCOLÁS SZOVJET BERENDEZKEDÉS KÁRPÁTALJÁN (1944–1950)

Kárpátalja társadalmi és gazdasági életében a szovjet érdekszférába kerülés 1944 őszén egyet jelentett egy mindent átfogó rendszerváltással. A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy megvizsgálja a Kárpátalján élő magyar kisebbségre gyakorolt hatását e rendszerváltásnak, illetve mérlegelje e korszakhatárnak számító impériumváltás szociálpszichológiai következményeit a kisebbségbe kerülő kárpátaljai magyar közösség körében. Kárpátalja integrálása a szovjet tömbbe a korábban már jól bevált forгатókönyv szerint zajlott. A szovjetizálás folyamata a terror, represszió megteremtésével kezdődött, ennek légkörében látott hozzá a kommunista párt a hatalom intézményesítéséhez (kolhozosítás, erőltetett iparosítás stb.). Mindezt mindenre és mindenkire kiterjedő állami ideológiai munka kísérte. A Szovjetunióknak Kárpátalja szovjetizálásához jelentős segítséget nyújtott a más kisebbségekkel kapcsolatban korábban szerzett „integrációs” tapasztalatai. A szovjetizálás keretei között fogantott legfontosabb szovjet intézkedések: a terület megszállása, a hatalmi legitimáció, a helyi pártvezetők, párttitkárok félreállítása, a magyar etnikummal szembeni represszió, kollektivizálás stb.

I. A TERÜLET MEGSZÁLLÁSA

A területet már 1944. április 1-től hadműveleti területté nyilvánították,¹ amely már magában egy sajátos negatív érzelmi állapotot idézett elő a helyi lakosság körében. A háború nehézségei, a frontról érkező információk a fizikai megsemmisülés képét vizionálták. A megszállást egyfajta legitimációs tevékenység követte. A formálódó kommunista hatalom tendenciózan nekilátott a negatív töltetű kulák, imperialista, magyar bérencek fogalmak elültetéséhez a társadalmi közfelfogásban.

Általános jellemzője az államszocializmus kiépülésének, hogy mindent átható változással – forradalommal, vagy Kelet-Európa esetében háborús vereséggel – jött létre. Az emberek életviszonyainak, az adott közösség társadalmi helyének, a szo-

¹ Északkeleti Hadműveleti Terület néven. Lásd bővebben: *Kárpáti Híradó*. 1944. április 16. 85. 4.

ciális struktúrában betöltött szerepének az átértékelése adja a helyzet kulcsát.² A negatív helyzetértékelést ugyancsak befolyásolta egyfajta trianoni déja vu. Az identitástudat számára ez jelentős negatív töltést adott. Az újabb elcsatolás a Trianon utáni érzést elevenítette fel, és a nemzeti hovatartozás érzését, az anyaországhoz való kötődést egyfajta bizonytalanság érzésévé transzformálta.

A szovjet katonai megszállás értékelését az 1939–1944 között kifejtett kommunistaellenes propaganda is befolyásolta. Az illegálisan működő kommunista szervezetek tevékenységét ellensúlyozandó a magyar kormány azokat a személyeket használta fel, akik 1940–1942 között Kárpátaljáról átszöktek a Szovjetunióba. Egy részüket a szovjet határőrök visszatoloncolták Kárpátaljára, majd a magyar belügyi szervek közreműködésével eljutottak a helyi falvak iskoláiba, ahol beszámoltak a Szovjetunióban szerzett „élményeikről”.³ Ezeken az „ismeretterjesztő” körutakon kívül a magyar belügyi szervek betiltották minden kommunista tartalmú röplap, karikatúra terjesztését. Tevékenységük elsősorban röplapkészítésre és -terjesztésre, agitációs és propagandafeladatok ellátására irányult, s elsősorban a hegyvidéki (szláv nyelvű) területeken volt sikeres. Ezzel tulajdonképpen jelentős mértékben megnehezítették az 1943-tól Kárpátalján tevékenykedő szovjet partizánok tevékenységét is. Az utóbbiak „hatékonysága” akkor növekedett meg jelentősen, amikor a Magyarországi Munkás Párt Külföldi Bizottságának közreműködésével speciális kiképzőtáborokban, célirányosan ideológiai tevékenységre magyar nemzetiségű partizánegységeket képeztek ki és vetettek be Kárpátalja magyar községeiben.⁴

A szovjet katonai megszállással egy időben folyt le Kárpátalján a Vörös Hadsereg SZMERS⁵ alakulatainak tisztogató akciója, amelynek célpontját főként a volt magyar közigazgatással kapcsolatba hozható tisztségviselők, előljárók elfogása és kivégzése jelentette a legtöbb esetben. A feketelistákat, amelyeken a magyar közigazgatás vezetői szerepeltek, az 1944 nyaratól Kárpátalján működő szovjet partizánok állították össze. Ezek alapján a SZMERS-különítmények a célszemélyek százait név- és lakcím alapján letartóztatták, s a visszaemlékezők szerint önbíráskodás keretei között egyszerűen kivégezték. Az 1944 novemberében összegyűjtött magyar politikai elit és a társadalmi élet permanens tagjait néhány kivételtől eltekintve 1945 elején, Ung-

² BALÁZS Sándor: *Identitástudatunk zavarai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1995. 23.

³ BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1997. 261–262.

⁴ Hadtörténelmi Levéltár. VIII. 134. A 165. sz. juzsai (talicai) antifasiszta iskola története 1943–1945. 20–23.

⁵ SZMERS (Szmerty szpionam, magyarul Halál a kémekre) a szovjet katonai kémelhárítás megnevezése.

váron kivégezték.⁶ Ezzel tulajdonképpen a kárpátaljai magyar közösség politikai elit nélkül maradt.

A szovjet katonai térfoglalás nyomán a 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendeletére a kárpátaljai németeket és a magyar nemzetiségű hadköteles férfi lakosokat elhurcolták. A 4. Ukrán Front katonai tanácsa 1944. november 12-i ülésén operatív végrehajtásra jóváhagyta a 0036-os számú szigorúan titkos rendeletet. A kilenc pontból álló dokumentum a legfelsőbb katonai hadvezetés által jóváhagyott „kollektív bűnösség és büntetés elvének” kárpátaljai alkalmazását írta elő: „Számítalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!”⁷ Másnap, 1944. november 13-án kellett kihirdetni Kárpátalja valamennyi városában és községében a kiadott 0036. számú rendelethez mellékelt „A városparancsnokság 2. számú parancsát”. A magyar nyelven is kiadott plakát szövege így hangzott:

1. „Folyó évi november 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságon mindazok a katonák és tisztek, akik a magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak.

Jelentkezni tartoznak a német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének is 18 évtől 50 éves korig.

2. Ezen határidőn belül kötelesen ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.
3. Jelentkezni csak a városparancsnokságokon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig. A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika.
4. Mindazok, akik a jelentkezésnek nem tesznek eleget, le lesznek tartóztatva és a haditörvényszék elé kerülnek. Városparancsnok.”⁸

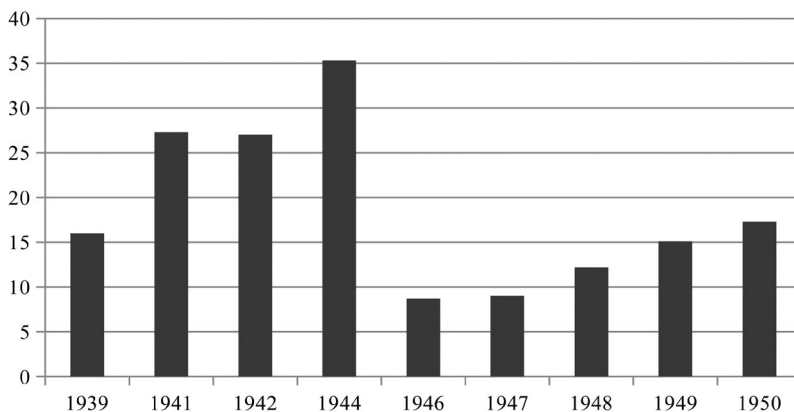
Az elhurcoltak pontos számát jelenleg még nem ismerjük, csak becslésekkel rendelkezünk, amelyek 30-40 ezer főt realizálnak.⁹ Ez leginkább a nemzetiségi arányokban okozott változásokat. A háború harcaiban és a GULÁG-táborokban meghalt férfiak aránya Kárpátalja etnikai összetételében is jelentős változásokat gerjesztett a magyarság szempontjából. Ennek hatására 1944 és 1946 között a magukat magyarnak vallók aránya 26%-kal csökkent a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátalja területén.

⁶ DUPKA György: *A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014. 29.

⁷ DUPKA i. m. 32.

⁸ DUPKA i. m. 33.

⁹ DUPKA i. m. 43-49. Lásd még: FEDINEC Csilla–VEGHES Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politikai, kultúra.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2010. 251.

1. ábra. Kárpátalja etnikai összetételében a magyarság arányának változása 1939-1950 között (%-ban)¹⁰

A magyarság számbeli csökkenésében annak is szerepe volt, hogy a tisztogatási akció és az elhurcolás után nem merték megvallani ezt követően nemzetiségüket. A frusztrációt jelentős mértékben erősítette a pártsajtóban sulykolt negatív sztereotípiákat („magyar rabszolgatartó uralom”,¹¹ „a földbirtokos osztály ezeréves átkos uralma”¹²). Ezeket a negatív sztereotípiákat a helyi magyar lakosok a sajtótermékek olvasgatása során magukra vetítették. Szürke szemlélőjévé vált a helyi magyar közösség a környezetében végbemenő folyamatoknak. Emiatt a kisebbségi létformában élő személyek önkifejezése, cselekvése megbénult, mert a pártsajtóban a tapasztalataiktól eltérő víziók, utópiák és állapotok uralkodtak a korabeli kárpátaljai társadalomban, amelyeket a kommunista hatalom skizofrén módon még ráadásul demokratikusnak is aposztrofált.

II. SZOVJET ÁLLAMI PROPAGANDA

Kárpátalja lakosságát a történelmének szinte minden időszakában szegény népesség alkotta. A világpolitikai változások és a helyi hatásai következtében nem tudott kialakulni szilárdan a polgári alapokon nyugvó társadalmi berendezkedés. Az elsze-

¹⁰ SZABÓ László: *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. Lásd még. KOCSIS Károly: *Kárpátalja mai területének etnikai térképe*. MTA Földtudományi Kutató Központ, Budapest, 2011.

¹¹ Akik régen képviselték a mi népünket. *Vörös Zászló*. 1947. 6. (119.) 2.

¹² A hatalmas szovjet nép hatalmas hadserege. *Vörös Zászló*. 1947. 18. (131.) 1.

gényedett, alacsonyabb társadalmi rétegekben az identitástudat leginkább érzelmi formában létezik.¹³Ezt használta ki a kommunista hatalom is, mindent átható propaganda-tevékenységével. Már a háború közepette megkezdődött az ideológiai munka a kárpátaljai magyarság körében. Ezt a Vörös Hadsereg speciális, kifejezetten erre a célra kiképzett Politikai Hivatala végezte. A Hivatal agitátorai a fronttal együtt haladtak, s mikor egy települést a Vörös Hadsereg megszállt, ott azonnal megszervezték a politikai tartalmú előadásukat a kolhozosításról, a Szovjetunió Alkotmányáról és a Vörös Hadsereg „keresztény küldetéséről” Európában. Az előadásos agitációs módszert a háború után is használták az ideológiai munkában, azonban hatékonyságban nem vehette fel a versenyt a központilag ellenőrzött, rendszeresen megjelenő pártsajtóval.

A helyi magyar identitástudatra gyakorolt központi propaganda-tevékenység hatásaként a három legfontosabb dolgot emelném ki: a hamis tudat kialakítását, a nemzeti emlékezet korlátozását és a külvilágtól való elszigetelést. Az új állami ünnepek tartalma és célja a központilag szorgalmazott szocializmus építését szolgálták.

Ugyanakkor a hatékonyság növelése érdekében a szovjet állam felhasználta a magyar nyelvűséget is. Egy példa: 1947. szeptember 4-én az Ukrán Kommunista Párt határozatot fogadott el, amely arról szólt, hogy a magyar és a román lakosság körében fokozni kell a tömegpolitikai munkát. Ennek értelmében kötelezték a kárpáti körzet járási pártbizottságait, hogy magyar nyelven rendszeresen rendezzenek magyar nyelvű politikai, tudományos és irodalmi előadásokat. Az Ukrán Kommunista Párt e határozatban 1947. szeptember 10-től október 1-ig propagandisták részére szemináriumok rendezését kezdeményezte, kötelezte továbbá a körzet kultúrfelvilágosító osztályát, hogy az olvasótermekben, kultúrházakban, klubokban rendezzenek olvasóesteket a magyar munkásöntudat érdekében magyar nyelven. Ezeket az olvasóesteket a szovjet írók és költők alkotásait fordították le a politikai agitátorok magyar nyelvre. Az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottsága jóváhagyta, hogy a párt agitációs osztálya az ún. agitátor jegyzetfüzetet¹⁴ 2500 példányban havonta újranyomtassa. Ezen felül az UKP kezdeményezte, hogy Magyarországról Kárpátalja területére magyar nyelven írt irodalmi, marxista-leninista és politikai kiadványokat szállítsanak.¹⁵

¹³ BALÁZS i. m. 85.

¹⁴ Блокнот Агітатора

¹⁵ Новіков М.–Славик О.: *Радянське Закарпаття 1946–1958. Документи і матеріали*. Видавництво «Карпати», Ужгород, 1985. 81–83.

III. A PÁRTVEZETŐI MAGATARTÁS

A vezetésről alkotott szociálpszichológiai tézis szerint a vezetés célja a mások befolyásolása annak érdekében, hogy valamely problémára közös megoldást találjanak.¹⁶ Szintén szociálpszichológiai axióma, hogy nem mellékes a befolyásolást vezető személye sem. Van ennek jelentősége a kisebbségi helyzetbe került közösségekben is. Ha az adott pártfunkcionárius iránt nincs meg a kellő bizalom, és az nem rendelkezik kellő tapasztalattal a vezetés területén, akkor pusztán nyers kényszerítésről beszélhetünk.¹⁷ A kárpátaljai magyar kisebbség helyzetének átértékelésében a kinevezett vezetőknek nagy szerep jutott úgy, hogy e személyek kinevezésében a helyi magyarság közvetlenül nem is vett részt. A „vezéregyéniségeket” pártszelekcióval választották ki. A megfelelő káder kiválasztásához sok esetben elegendő volt pusztán a pártkönyv megléte, míg a szakmai rátermettség és az iskolázottság hosszú ideig nem tartoztak a figyelembe veendő tényezők közzé.¹⁸ A párt a hozzá hű személyeket többek között magas fizetéssel emelte ki az átlagemberek közül.

A magyar falvakban a kommunizmust megvalósítani törekvő partfunkcionáriusokat is komoly nyomás, ellenőrzés alatt tartotta a felsőbb vezetés. Szinte mindent beszótt a besúgók hálózata, amelynek jelentős szerepe volt a kárpátaljai magyar kisebbség napjainkban is tapasztalható megosztottságában. A kolhozelnököket, helyi pártvezetőket a tanács- és kolhozgyűléseken megfigyelték, és néha még komoly büntetésben is részesítették a besúgójelentést készítő javaslatára. A Beregszásztól hét kilométerre található, közel 100%-ban magyar lakosú Beregdéda község kolhozelnökétől egy besúgó 70 munkanap (két és fél hónap) levonását javasolta a felsőbb vezetésnek, mert a kolhozelnök nem tartja be a kolhoz alapszabályát, a jelentés szerzője ugyanis a kolhozban uralkodó állapotokat a kolhoz vezető elnök mulasztásának tekinti.¹⁹

Gyakori, hogy a körzeti vagy megyei pártsajtóban az adott helyi vezetők ellen lejárató sajtópropagandát is indított a párt, ezáltal tartva őket nyomás alatt a gyors szovjetizálás érdekében. Egyik eset során a munkácsi körzet pártbizottsága került a pártsajtóban pellengérré a mezei munkák elhanyagolása miatt,²⁰ egy másik esetben az Ukrán Kommunista Párt huszti körzetének titkárát rótták meg amiatt, hogy felületesen és pontatlanul tartották meg a pártgyűlést.²¹ Néha azért kerültek egyes ma-

¹⁶ CSEPELI György: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 368.

¹⁷ BALÁZS Zoltán: *A politikai közösség*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 70.

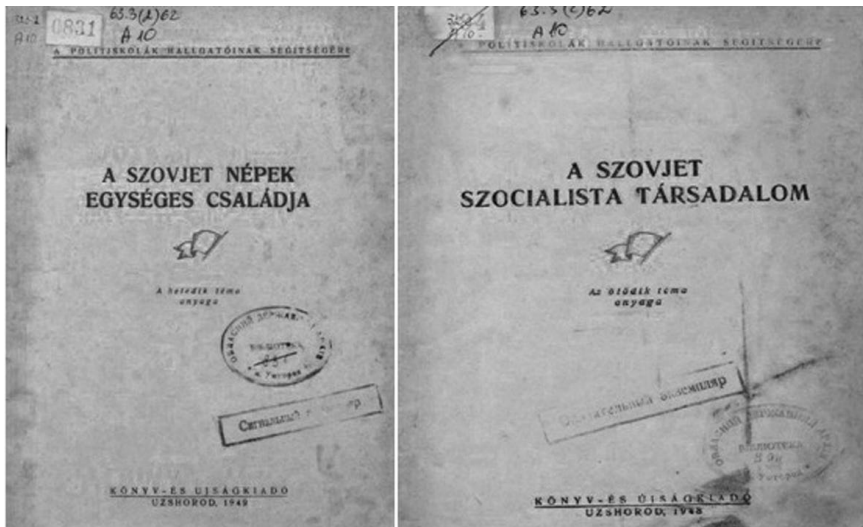
¹⁸ FEDINEC–VEGHES i. m. 219.

¹⁹ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL). Fond P-1156., op. 3., od. zb. 7.,4.

²⁰ HORECKI: Ahol irányítás helyett ülésznak. *Kárpáti Igaz Szó*. 1948. 68. 2.

²¹ KASZILOV Mihaj: Amikor a napirendet felülről diktálják... *Kárpáti Igaz Szó*. 1947. 136. 2.

gyar települések negatív elbírálás alá, mert nem tanúsítottak megfelelő buzgóságot az államkölcson jegyzésében.²² Néhány esetben a falu vezetője túlteljesítette még a párt elvárásait is: a beregdédai kommunista párttitkár például a 100%-ban magyar lakosú településre szláv lakosok betelepítését kérte, mivel a helyi magyarság nem volt fogékony a szocializmus eszméire.²³

2. ábra. Két kiadvány címlapja az ungvári Kárpáti Kiadó 1940-es évek végi terméséből

IV. A KOLHOZOSÍTÁS HATÁSA

A kényszerítő hatások miatt következtethetünk arra, hogy a magyar falu párttitkára minden módon törekedett egzisztenciáját védeni, és – kis hányadtól eltekintve – feltétel nélkül teljesítette a párt elvárásait. Ennek velejárója volt például az agresszív megnyilvánulás a kolhozosítás során, a kuláknak nyilvánított személyek lejáratása a nyilvánosság előtt. A kolhozosítás, mint „választható” mezőgazdasági módszer először Kárpátalján a Vörös Hadsereg Politikai Hivatalának agitátorai által végzett propaganda-előadásokon kerül szóba 1944 októberében.²⁴ 1944 előtt Kárpátalja

²² Folyik az államkölcsonjegyzés. *Vörös Zászló*. 1946. 37. (46.). 1.

²³ Körzeti kultúrmunkások gyűlése Beregszászon. *Vörös Zászló*. 1946. 52. (61.) 2.; JÁSZIK József: Dedovo (Déda) a javulás útján. *Vörös Zászló*. 1946. 69.(73.) 2.

²⁴ ДОВГАНІЧ О.–ШЕКЕТА А.–ДЕЛЕГАН М.: *Возз'єднання. Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944–січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною*. Видавництво «Закарпаття», Ужгород, 2000. 93.

agrárjellegű vidék volt. A paraszti gazdálkodás az utolsó maradványa volt a magántulajdonnak a vidéken, amelynek mielőbbi felszámolása az államszocializmus számára egyre égetőbbé vált. A pártfunkcionáriusok kizárólag a kollektív gazdálkodást tartották választható útnak, amelyhez központi propagandájukban a falusi lakosság anyagi és szellemi fejlődését kötötték. A gyors kollektivizálás érdekében minden eszközt felhasználtak: agitációt, káderek betelepítését, igazságtalan adóztatást azokkal szemben, akik nem akarnak belépni a kolhozba. Ennek eredményeként gyorsan növekedett a kolhozok száma: 1946-ban még csak két kolhoz volt Kárpátalján, 1950-ben 532, majd rövidesen elérték a 100%-ot.²⁵

A magyar kisebbség az 1946-tól kezdődő kolhozosítás során olyan eszközöket és vagyont (ló, ökör, ólak stb.) veszített el, amelyeket több generáció során gyűjtött össze. A kollektivizálást nagymértékben segítette a még érezhető terror légköre, az állami propaganda miatt fokozódó elszigetelődése a magyar közösségnek a többségtől, a politikai elit hiánya, amelyek együttes hatása miatt nem tudott megszerveződni saját védelme érdekében a kisebbségbe kerülő magyarság. Az állami kézben lévő nyomtatott sajtót is hatásos módon használta fel a szovjet hatalom a kolhozosítás során. A gazdasági tőke elvétele a kisebbségi lét felszámolásának egyik lépcsőfoka,²⁶ s egyfajta marginalizálása²⁷ volt a kárpátaljai magyar közösségeknek.

A marginalizáció a szociálpszichológiában egyet jelent a közösség asszimilációjával. Ennek az asszimilációs folyamatnak azonban két jól megkülönböztethető típusa különíthető el: beletörődés és lázadás.²⁸ A kárpátaljai magyar kisebbség a lehetőségeihez mérten és a maga módján egyfajta „lázdó” ellenállást tanúsított a kolhozosítás során 1947–1950 között, abban a stádiumban, amikor e gazdálkodási típus bevezetésében semmi ellenmondást nem tűrt meg a kommunista hatalom. Néhány magyar közösség azonban megtalálta annak a módját, hogy kifejezze nemtetszését a kollektív munkával kapcsolatban, így egyes esetekben például tömegesen nem jelentek meg a kiosztott földterület megművelésén.²⁹ Ezeket a tulajdonképpeni passzív ellenállás elemeit a szovjet pártállam „kapitalista csökevényeknek,” „kulákelemeknek” nevezte a pártsajtó lapjain, sőt, egyes esetekben kifejezetten a magyar közösséget nevezték a kollektív gazdálkodás útjában álló legfőbb problémának.

1948 elején a berehovói (beregszászi) körzet megtartotta első pártkonferenciáját. Ezen felszólalt Duhanec párttitkár 218 személy előtt. Beszédének egy részlete kitért a berehovói körzetben tapasztalt kolhozosítási problémákra. A berehovói körzetben

²⁵ FEDINEC–VEHES i. m. 274.

²⁶ CSEPELI i. m. 508–509.

²⁷ Almássy Ágnes (szerk.): *Pszichológiai lexikon*. Helikon Kiadó, Szekszárd, 2007. 263.

²⁸ BALÁZS i. m. 186–187.

²⁹ KTÁL Fond P-1156., op. 3., od. zb.7.,6–7.

ugyanis 1948-ban még voltak olyan magyar (például: Beregdéda, Gát) települések, ahol e gazdálkodási típus megszervezése egy helyben ált. Duhanec titkár úr így jellemezte ezt az állapotot a beszédében: „Itt még csak alig harmadik éve építjük a szocializmust, és az ellenség – bármilyen formában is, de – igyekszik megakadályozni a szocializmus sikeres felépítését, mindenekelőtt a mezőgazdaság kollektivizálását. A szovjet hadsereg által megsemmisített fasiszta uralom itt frissebb, mélyebb nyomokat hagyott, a kapitalizmus csökevényei nagyobb mértékben befolyásolták itt a szocialista társadalom építését. A másik körülmény pedig az, hogy itt magyar nemzetiségű dolgozók élnek, ezért itt nehezebbek a propagandamunka feltételei.”³⁰

A magyar települések e lázadó viselkedésére a területi pártszervezetek több intézkedéssel válaszoltak. Elsősorban fokozták az ukrán és orosz betelepítéseket, a kulákpereket, valamint a makacs gazdák nagy részét 1947-től donbászi munkaszolgálatra küldték. Ezek mellett lejárató sajtópropagandát indítottak a rebellis magyar falvakkal szemben. „Szavak helyett tettekre van szükség. Nem tűrhető, hogy egyes elvtársak, pártkönyvvel a zsebükben, tétlenül nézik a kulákelemek propagandáját és hogy a kezdeményező csoportok egy helyben topognak, mint Gáton és Dédában.”³¹

Ezzel a lázadó magatartásával a magyar közösség több eredményt is elért. Először is megcáfolta azt a szociálpszichológiai tézist, hogy a kisebbségi közösség marginalizálása egyenlő hosszú távon a közösség asszimilációjával. Ez a magyar kisebbség esetében nem így történt, hisz a falusi és városi lakosság közül a magyar asszimilálódott a legkevésbé, 1989-ben a magyarok 0,6%-a tartotta anyanyelvének az orosz, míg a 2%-a az ukránt.³²

A másik eredménye e magatartásnak, hogy a magyar nyelv használatának új lehetőségeket teremtett. A magyar nyelv használata azonban részlegesnek volt mondható. 1944 után következő években az orosz nyelv fokozatosan privilegizált helyzetbe kerül a hivatalos ügyintézésben. Ezzel szemben a kisebbségi nyelvek „egyenlősége” csak a propaganda szintjén valósult meg, vagy például az 1946-os választások során, amikor a szavazócédulák 19%-át magyar nyelven állították ki Kárpátalján.³³ Végso soron pedig a kolhozosítással szemben kifejtett „passzív ellenállás” túlélési törekvés is lehetett.

³⁰ CSANÁDI György: *Sorsfordító évek sodrásában*. Poliprint, Ungvár, 2004. 200.

³¹ A falu szocialista átalakulásáért. *Kárpáti Igaz Szó*. 1948. 31. 3.

³² FEDINEC–VEHES i. m. 259.

³³ CSERNICKÓ István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó, Budapest. 2013. 212–235.

V. A MAGYAR NYELVŰ OKTATÁS HELYZETE

Az oktatás jelentősége a nemzeti identitás szempontjából megkérdőjelezhetetlen. Az oktatással minden kisebbség saját „elitjét”, intelligenciáját neveli ki. Különösen fontos ennek a jelentősége, ha egy olyan kisebbségről van szó, amelynek politikai elitjét lefejezték.

A magyar nyelvű oktatás helyzetében jelentős változások mentek végbe 1944–1950 között. A terület megszállása után az irányításért a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának oktatásügyi bizottsága felelt.³⁴ Az elfogadott dekrétumok kimondták, hogy a tanárok haladéktalanul kezdjék meg az oktatást, minden tanintézetben össze kell gyűjteni minden tankönyvet, térképet, illusztrációt, amelyek idegen nyelven íródtak, és nem utolsó sorban el kell távolítani mindazokat a pedagógusokat, akik elárulták a népet és a megszállóknak szolgáltak.³⁵

A magyar nyelvű iskolahálózat e kezdeti intézkedések után jelentős átalakuláson ment át.³⁶ A magyar nyelven folytatott középiskolai képzés lehetősége ebben az időszakban megszűnt. A magyar nyelvű középiskola hiányán kívül az anyanyelvű felsőfokú képzés sem létezett a területen ebben az időszakban.

Sajnos az oktatás színvonalának tényleges fejlődésébe beleszólt a területen tapasztalható jelentős elszegényedés is. 1946–1947 folyamán általánossá vált, hogy az iskolások a családok rossz anyagi helyzete miatt nem tudtak megfelelő lábbelit, ruházatot vásárolni. Ezen a helyzeten kívánt változtatni 1947-ben Dudnik közoktatásügyi miniszter, aki bejelentette, hogy 60 ezer pár lábbelit utal ki a körzet megsegítésére, azonban ezeket elsősorban az ukrán iskolák kapták meg. Több magyar településen csak úgy tudtak segíteni ezen az áldatlan állapoton, hogy ruhát és olcsón előállított cipőt osztottak. Az 1947-es tanév végére a beiskolázottság aránya a magyar lakosság körében igen alacsony volt Kárpátalján.³⁷

VI. ÖSSZEFOGLALÁS

A kárpátaljai magyarság identitástudatát az 1944–1953 közötti időszak jelentős mértékben próbára tette. A mindent átfogó szovjetizálás hatásaként a magyar közösség kollektív identitástudata meggyengült, lehetőségei egyre inkább beszűkültek. 1944

³⁴ FEDINEC Csilla: A rendszerváltás Kárpátalja oktatásügyében 1944–1945-ben. *Pánsíp*. 1997. 3. 32.

³⁵ FEDINEC, 1999 i. m.

³⁶ FEDINEC Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. Nemzeti Hungarológiai Központ, Budapest, 1999. 54–55.

³⁷ FEDINEC, 1997 i. m. 48.

végén a terület berendezkedésének szovjet mintára történő átalakítása terrorral kezdődött. A terror hatására fokozatosan eluralkodott a félelem és a frusztráció. Az 1946-tól kezdődő kolhozosítás, amely a több generáció alatt összegyűjtött vagyonától is megfosztotta az amúgy is jelentős mértékben elszegényedett magyar lakosságot, teljessé tette a kétségbeesést és kiszolgáltatottság érzését. A magyar kisebbség Kárpátalján politikailag és gazdaságilag jelentősen marginalizálódott. Mindezek hatására azonban a kárpátaljai magyar közösség nem asszimilálódott, hanem a bezárkózás állapota alakult ki. Az asszimilációs folyamatokat jelentős mértékben hátráltatta, hogy az elhúzódó kolhozosítással összefüggésben a központi hatalom az agitációs és propagandatevékenységek során engedélyezte a magyar falvakban a magyar nyelv részleges használatát.